

בענין תוספת שבת

שאלה, הלכה למעשה שנשאלה בבית מדרשנו ע"י חיילים בני תורה המשרתים בצה"ל. במי שאינו יכול לקדש על היין בערב שבת סמוך לשקיעה, מסיבה בטחונית, אם טוב לו לקבל שבת מפלג המנחה, ויקדש או על הכוס, או עדיף שיקבל השבת סמוך לשקיעה ויקדש על הפת או רק למחרת על הכוס. ונפקא מינה כשעושה מלאכה דאורייתא מפלג המנחה עד סמוך לשקיעה — דאם יקדש על הכוס מפלג המנחה הרי כבר קבל שבת ובעשית המלאכה נחשב כמחלל שבת, בתוספת שבת, אולם אם יקבל שבת רק סמוך לשקיעה ויקדש על הפת, הרי זה עושה מלאכה בהיתר ולא חשוב כלל כמחלל שבת בתוספת שבת. ונראה דדבר זה תלוי במחלוקת הראשונים בפרק ר' אליעזר דמילה. אם נשפכו החמין או נתפזרו הסממנים לפני המילה. דעת הרו"ה והרשב"א דתדחה המילה ולא תדחה השבת, אעפ"י שאם נשפכו החמין ונתפזרו הסממנים לאחר המילה דוחים את השבת מפני הסכנה, עכשיו שנשפכו לפני המילה מוטב שתדחה המילה בכדי שלא נצטרך לדחות את השבת. ודעת הרמב"ן דאין למצוה אלא שעתה, ואין דוחין את המילה מפני שנצטרך אח"כ לדחות את השבת, דבתי הכי פקוח גפש הוא דדחי לה ולא מכשירי מילה. ועיין בשו"ע יו"ד סי' רס"ו סעיף ב' דמשמע דפוסקים כדעת הרו"ה, וע"ש בש"ך ס"ק ו', ובבאר הגר"א ס"ק י'.

ואם כן, כמו שאנחנו דוחים מצוות עשה דאורייתא של „וביום השמיני ימול“ כדי שלא יצטרך לחלל את השבת במלאכה דאורייתא, כך, מסתבר, שאנו דוחים מצות קדוש על הכוס, שאינה אלא מדרבנן כדי שלא יצטרך לחלל את השבת בתוספת שבת שגם כן אינה אלא מדרבנן. (עיי' או"ח סי' רס"א ובבאר הלכה שם ד"ה: „מפלג“ דתוספת שבת מפלג המנחה לכל הדעות אינה אלא מדרבנן). ואדרבא כאן עדיפא, שהרי במילה מתבטלת המצוה של „וביום השמיני ימול“, מה שאין כן כאן אפילו אם יקדש למחרת, סוף סוף יקיים את המצוה, אלא שלא קיים מצוה מן המובחר או עיקר המצוה. שהרי לדין שפוסקים כדעת הרמב"ם שאפילו אם לא קדש במזיד יש לו תשלומים למחר (עיי' שו"ע או"ח רע"א ס"ז) אין זה מגדר תשלומים, אלא שקדוש זמנו כל היום, כמבואר שם בב"ח. ועיין במנחת חנוך מצוה ל"א דמסתפק בזה, ולבסוף מסיק שלהלכה לדין אין זה מדין תשלומים. הוא מוכיח זאת ממי שהיה אונן במוצאי שבת, גבי הבדלה, דלדעת הרמב"ם והשו"ע מבדיל עד ד' בשבת, ע"ש. ואם כן בנדון דידן, אפשר שגם הרמב"ן יודה.

יתר על כן, לפי מה שכתב הר"ן בפרק ר"א דמילה ליישב את שיטת הרמב"ן, ולדחות את ראיית הרשב"א מהא דריש ביצה: „בית הלל אומרים לא ישחוט אלא אם כן היה לו דקר נעוץ מבעוד יום, ושווים שאם שחט שיחפור בדקר ויכסה“, והכי גמי גימא שנשחוט מפני שמחת יום טוב, ולאחר מכן גימא שמצוות כסוי היא היא שדוחה, אלא שמע מינה דכל שאנו יודעים בתחילת הדבר שיבא לידי אסור מלאכה דוחים את המצוה כדי שלא יבא בסוף לידי כך. וכתב על זה הר"ן דזו אינה ראייה, שאין שחיטה מצוה קבועה כמילה. משמע מדבריו דהיכא דאין מצוה קבועה, גם הרמב"ן מודה דדוחים את המצוה. ואם כן, גם בנידון דידן אין כאן מצוה קבועה לקבל את השבת מפלג המנחה. ועיי גם בהעמק שאלה לנצי"ב ז"ל בשאלתא " בפר' וירא, אות ט', שכתב דכל דברי הרמב"ן אמורים רק במילה שהיא עצמה יכולה לדחות שבת, על כן מותר לעסוק בה, אע"ג שיבא לידי חלול שבת, מה שאין כן בשאר מצוות, מודה הרמב"ן, שאסור לעסוק בהן אם יבא על ידי זה לידי חלול שבת.

אלא שלכאורה יש לדחות את הדמיון למילה, דשאני מילה שהיא בעצמה גורמת לשבת להדחות ולא רק כתוצאה מקיום מצוות מילה יצטרך לדחות את השבת, מה שאין כן אצלנו שאמנם כתוצאה מהקדוש תדחה השבת אך לא הקדוש גורם לדחיה. אך כד נעיין שפיר נראה דזה אינו, דאי אפשר לומר שמשום שהמילה גורמת לשבת להדחות היא נדחית, דאדרבא, אי משום הא השבת היתה צריכה להדחות ולא המילה כמו תמיד שמילה דוחה שבת, אלא הטעם שהמילה נדחית הוא, כפי שכתב הרשב"א, דכל שאנו יודעים בתחילת הדבר שיבא לידי אסור מלאכה, דוחים את המצוה כדי שלא יבא בסוף לידי כך, ודוק. וכך הבין את הרשב"א גם החת"ם סופר, שהרי בתשובותיו בחלק יו"ד סי' של"ח, לגבי כהן אם מותר לו ללמוד רפואה אעפ"י שיצטרך להטמא אח"כ אם יזדמן אצל חולה גוסס, רוצה לתלות אם השאלה במחלוקת זו של הרמב"ן והרו"ה, ע"ש.

וכן יש להוכיח קצת מהא דמקשה תרומת הדשן סי' מ"א אמאי לא אסרו להכנס לבית הכסא מתוך דבר הלכה מחשש שמא יהרהר בדברי תורה, ע"ש. והכונה שיפסיק למודו מיטך זמן לפני כניסתו לביה"כ, ואע"ג שמבטל בכך מצוות תלמוד תורה, ואם יהרהר אח"כ הרי נחשב כאנוס, כפי שהוכיח שם מגמרא בקידושין ל"ג דילמא לאונסיה שאני, וגם שם לא הלמוד גורם לדחיית האסור של הרהור במקומות מטונגפים, והרי זה דומה למקרה שלפנינו ולא למילה.

אלא שעדיין יש מקום לחלק, דהנה כתב התשב"ץ ח"א סי' כ"א בתינוק שחלה ונתרפא דאין מלים אותו בה' בשבת משום שיצטרכו לחלל עליו את השבת בג' למילתו, ולמד את זה מדינו של הרו"ה, לגבי אין מפליגים בספינה פחות מג' ימים קודם השבת יכתב הטעם משום שכל ג' ימים קודם השבת — קמי שבת איקרי, ונראה כמתנה לדחות את השבת מפני שאין דבר שעומד בפני פקוח נפש. ודבריו נדחו להלכה, עיי' ש"ך יו"ד סי' רס"ו ס"ק י"ח. ואע"ג שלגבי נתפזרו הסממנים לפני המילה נפסק שדוחים את המילה כדעת

הרו"ה, וע"כ עלינו לחלק בין הא דנתפזרו שכבר חל עליו חיוב שבת לבין הא דמלים ביום ה' דעדיין לא חל עליו חיוב שבת, ואם כן, גם בנידון דידן בפלג המנחה עדיין לא חל עליו חיוב שבת, ולכאורה דומה להא דמלים ביום ה' ואין דוחים את המילה. אך זה אינו שהרי ברגע שיקדש — חל עליו כבר חיוב תוספת שבת, ואם כן הרי זה דומה להא דנתפזרו דדוחים את המילה.

וכעין זה כתב השאגת אריה בסי' ל"ד בבאור הגמ' בנוזיר מג. כגון שנכנס בשידה תיבה ומגדל ובא חברו ופרע עליו את המעויבה דטומאה וביאה בהדי הדדי קאתיין, ע"ש.

ואין לדמות להא דאיתא במרדכי הל' ציצית (סי' תתקמ"ד) פ' התכלת: „אומר ה"ר שלמה מדרוש שאם נפסק לאיש חוט של טלית בשבת אסור ללבושו עד שיתקן אותו שאם לובשו עובר בעשה דיש לו ד' כנפות. והשיב ר"י דליתיה, כדמוכח בשמעתין דאע"ג דאיפסיק בכרמלית דרבנן שרי משום כבוד הבריות, דלא דחינן אלא לאו דלא תסור. לכן נראה לר"י דמ"ע דציצית אינו אלא להטיל בו ציצית כשילבשו ולא אמר הכתוב בלשון לא תלבש בגד שיש לו ד' כנפים בלא ציצית, דאו ודאי היה הדין עמו, אלא מ"ע גרידא להטיל בו ציצית. ומ"מ אין הטלית אסור ללבוש, וגם אין עובר כיון שאין עתה יכול להטיל בו שהוא שבת. ובחול ודאי עובר כל יעה שלובשו בעשה דהטל בו ציצית, וכן במוזוה ומעקה. ותדע דאטו בלא מוזוה יאסר ליכנס בבית, אלא בעמוד ועשה קאי, ותו לא. ע"כ לשון תוס". עכ"ל. דשאני התם דאינה אלא מגיעת קיום עשה, וכיון שהוא אנוס אינו עובר בעשה, משא"כ כאן הרי יצטרך לעבור בקום עשה, ויש כאן עבירה, אלא שהיא באונס.

ויש להוסיף עוד דהנה בפתחי תשובה שם ס"ק ט"ו מביא בשם היעב"ץ דלגבי גר אנו חוששים לדברי התשב"ץ, משום דאכתי לאו בר חיובא הוא, מה שאין כן בקטן, ע"ש, ועיי' ביבמות מ"ז ע"ב: „קיבל, מלין אותו מיד. מאי טעמא? — שהי' מצוה לא משהינן". ואם כן הכי נמי בפלג המנחה עדיין לא חל עליו חיוב קדוש וחוששים איפוא לדעת התשב"ץ.

והנה לכאורה שאלה זו תלויה בעצם בשאלה אם מלחמה בשבת הותרה או דחוייה, ולפי דעתו של הגר"ש גורן שליט"א שמלחמה בשבת, שאנו למדים מ,עד רדחה — אפילו בשבת", יש לה דין הותרה, אפילו אם נאמר שבכל פקוח נפש ושבת רק דחוייה ולא הותרה, וא"כ, עדיף לקדש בפלג המנחה. ויש לזה יסוד גדול בסברא, וכבר דנו בזה כמה מגדולי האחרונים כפי שיתבאר להלן, אך אעפ"כ לדינא יש להרהר בזה.

דהנה סברה זו, שמחלוקת הרו"ה והרמב"ן תלויה בהותרה או דחוייה, נאמרה כבר על ידי החת"ם סופר בפירושו לביצה. ובכך הוא מיישב את ראיית הרשב"א מבית הלל שאמרו שלא ישחט אלא אם כן היה לו דקר נעוץ, דהא דהתירו לחפור בדקר אם שחט, משום שעשה דוחה לא תעשה — אין זו אלא דחוייה, מה שאין כן בפקוח נפש, סובר הרמב"ן, דהותרה.

ונראה להוכיח שאין להשתמש בסברא זו לעניננו. שהרי כל הלמוד של מלחמה בשבת מקורו בברייתא במסכת שבת דף י"ט: „תנו רבנן אין צריך על עיירות של גכרים פחות מג' ימים קודם לשבת, ואם התחילו — אין מפסיקין. וכן היה שמאי אומר: 'עד רדתה' — אפילו בשבת". ועל הברייתא הזאת כתב הרז"ה: „הא דאין צריך פחות מג' ימים קודם לשבת משום שנראה כמתנה לדחות את השבת", ואם כן, ברור — או שהרז"ה סובר דמלחמה בשבת דחוויה ולא הותרה, או דסבירא ליה דדין זה אינו תלוי בהותרה או דחוויה.

ונראה להוכיח דדין זה אינו תלוי בדחוויה או הותרה, דהנה בשואל ומשיב, כהדורא תליתאה, ח"א סי' תל"ד מביא בשם תשובות עטרת חכמים להג"ר ברוך מלייפניק ז"ל, דמקשה על הטור, או"ח סי' שכ"ח, לגבי חולה שזקוק לבשר ואין לפניו אלא גבילה, דפסק הטור דבשבת הותרה, ואילו בסי' של"א לגבי אייחתפך חמימי סבירא ליה להטור כשיטת הרז"ה שדוחים את המצוה (והיינו כדלעיל ששאלה זו תלויה בהותרה או דחוויה). ובשואל ומשיב, שם, כתב לייטב את הטור, דהטור סבירא ליה דשבת דחוויה אצל פקוח נפש, ומה שכתב הטור דשבת כחול אצלו לכל דבר, ע"ש שמפרש זכריו באופן אחר. והנה גם אם נודה לדבריו בפירוש דברי הטור, קושיא זו נשארת במקומה באשר לשיטת התשב"ץ, ח"ג סי' ל"ח, דכתב להוכיח דפקוח נפש בשבת הותרה ולא דחוויה, וכתב שם: „לא מצאתי בתלמוד בשום מקום שאמרו בשבת דדחוויה היא", ואעפ"כ כתב התשב"ץ להלכה, וכבר הזכרנו אותו למעלה, דאין מלים גר ביום ה' משום שנראה כמתנה לדחות את השבת, וע"כ דדין זה אינו תלוי בהותרה או דחוויה.

באשר לסברא, נראה דהנה כתב הנצי"ב להוכיח בהעמק שאלה הנ"ל דע"כ לכולי עלמא — בין למאן דאמר טומאה דחוויה בצבור ובין למאן דאמר הותרה בצבור — אסור לגרום שיבא הפסח בטומאה אפילו לצורך, שהרי אם יש בצבור הרבה טמאים אלא שהם מעוט, למ"ד טומאה הותרה בצבור קשה לכאורה למה לא יטמאו כולם ויעשו בטומאה, כדי שגם הטמאים יוכלו לקיים את המצוה. ועל כרחק דאסור לגרום שהטומאה תותר בצבור אפילו לצורך מצוה. (ואין לחלק דשאני התם דאין צורך מצוה לעצמו אלא לחבירו, וזאת עפ"י מג"א סי' תרע"א סק"א), וא"כ, הכי נמי אע"ג שהשבת תותר בפקוח נפש או במלחמה, אין לגרום לכך אפילו לשם מצוה.

על כן, לסכום, נראה דמוטב לקבל את השבת עם השקיעה אפילו אם יפסיד את הקדוש על הכוס וזאת בכדי למעט בחלול שבת.

ואין לומר שיקדש בפלג המנחה ויתנה שאינו מקבל עליו את השבת, דזה אי אפשר, אעפ"י שמלשון הרמב"ם משמע קצת דקדוש אינו תלוי בקבלת-שבת דכתב בפכ"ט הי"א: „יש לו לאדם לקדש על הכוס ערב שבת מבעוד יום אעפ"י שלא נכנסה השבת וכן מבדיל על הכוס מבעוד יום אעפ"י שעדיין היא שבת, שמצוות זכירה לאמרה בין בשעת כניסתו ויציאתו, בין קודם לשעה זו מעט". ומשמע מדבריו דקדוש אינו תלוי בקבלת שבת כמו שהבדלה אינה תלויה ביציאת השבת.

מכל מקום להלכה מסתפק הב"י בסי' רס"ג במתפלל של שבת אי מהני תנאי כנ"ל ומכריע שם דאפי' לדעת הסוברים דמועיל תנאי בהדלקת הנר, מ"מ כיון שהזכיר קדושת היום (בתפילה) אי אפשר לעשותו חול לדברי הכל. וכ"כ שם במשנה ברורה ס"ק נ'.

ונראה, לפי זה, דאם קידש ודאי לא מהני כל תנאי. דהרי תלמוד ערוך הוא בעירובין מ: לגבי יום הכפורים: „כיון דאמר זמן קבליה עליה ואסר ליה". ועיין עוד בזה בשו"ת בית-לוי סי' כ"ז שנדחק ליישב דברי הב"י מכח הגמרא הנ"ל.